

Van oude en nieuwe Globalisering¹

Rede

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
bijzonder hoogleraar in de Mondialisering aan de
Rijksuniversiteit Groningen op dinsdag 18 mei 2004

door

Steven Brakman

¹ De invloed van internationalisering op de taal is groot. Taalpuristen wijzen erop dat de term globalisering een anglicisme is. Daar staat tegenover dat de term mondialisering een gallicisme is.

NUR 781
ISBN 90-367-2018-4

**MENEER DE RECTOR MAGNIFICUS,
ZEER GEWAARDEERDE TOEHOORDERS,**

Weinig vakgebieden kunnen zich erop beroepen dat er verhitte discussies worden gevoerd over zaken die normaal gesproken slechts de vaktijdschriften halen. Sinds een aantal jaren is dat met het vakgebied van de internationale economie wel het geval. Dit is opmerkelijk omdat het hier in feite gaat over zaken als factorprijsegalisatie, comparatieve voordelen, theorema's met namen als *Stolper-Samuelson* of *Rybczynski*, en discussies over de gevolgen van Starrett's *Spatial Impossibility Theorem*. Allemaal boeiende onderwerpen, maar op zichzelf beschouwd nauwelijks interessant voor de gemiddelde krant of actualiteitenrubriek. Zonder dat de gemiddelde krantenlezer of tv-kijker het beseft liggen deze theorema's ten grondslag aan het debat over globalisering. Met deze indirecte aandacht ben ik natuurlijk erg tevreden, aangezien er een grote samenhang is met het instellen van deze leerstoel.

De reden voor deze aandacht gaat terug tot de jaren negentig van de vorige eeuw. Ze kan voor een belangrijk deel worden verklaard door de constatering dat in het huidige tijdperk van globalisering welvaartsverschillen tussen en binnen landen alleen maar lijken toe te nemen. En de *usual suspects* als er ongewenste ontwikkelingen plaatsvinden zijn het buitenland, de buitenlander, of natuurlijk de euro (maar daarover misschien een andere keer).² De invloed van technologische ontwikkelingen - denk aan de stormachtige ontwikkeling van het internet - versterkt de aandacht voor mondiale samenhangen nog verder.

De indruk die daarbij ontstaat is, dat globalisering iets van recente datum is. Dit is een misvatting. Globalisering is van alle tijden, en zelfs de aandacht ervoor is van alle tijden.³

In deze oratie kies ik dan ook voor een historische invalshoek om te laten zien dat globalisering weliswaar geen nieuw verschijnsel is, maar dat het karakter ervan en de gevolgen voor de economie anders zijn dan vroeger. Globalisering heeft overigens verschillende dimensies en kan betrekking hebben op cultuur, taal, politiek, milieu, ideologie of de economie. Als econoom heb ik het natuurlijk alleen over de economische aspecten van globalisering. Dat er dan toch nog iets interessants over blijft zal ik in het restant van de lezing proberen aan te tonen.

2 De groeispurt vond plaats in de periode 1995-2000, en dan vooral in de VS en Nederland. In Nederland ging de gemiddelde groei van het reële BBP omhoog van 2.1% in de periode 1990-1995 naar 3.6% in 1995-2000, en de gemiddelde groeivoet in de VS ging in dezelfde periode omhoog van 2.1% naar 4.0% (de groei voor de gehele Europese Unie ging in dezelfde periode omhoog van 1.4% naar 2.4%)-Bron: B. van Ark (2001), De 'klompenversie' van de productiviteitsparadox, in: S. Brakman en A. van Witteloostuijn (reds.), *Jonge wijn in oude zakken*, Arbeiders Pers, Amsterdam.

Begon Globalisering. 3 miljoen, 1000, 500 of 20 jaar geleden?"

DE THEORIE

Wie een historische invalshoek kiest kan het beste bij het begin beginnen. Wanneer globalisering begon is echter niet makkelijk vast te stellen. Het beginpunt zou gelegd kunnen worden bij het vertrek van onze voorvaders uit de Afrikaanse savannen, zo'n 3 miljoen jaar geleden.⁵ Maar vanuit economisch oogpunt liggen recentere data meer voor de hand. Op basis van onderzoek naar scheepswrakken in het middellandse zee gebied blijkt dat het belang van de internationale handel in de Romeinse tijd (tussen 200 jaar v.Chr. en 200 jaar n.Chr.) hoger was dan ooit daarvoor.⁶ Daarna zette een periode van verval in, waardoor de internationale handel vrijwel tot stilstand kwam. De bekende economisch historicus David Landes beschrijft deze periode als volgt, "...the probability at that point [the tenth century] of European global dominance was somewhere around zero. Five hundred years later, it was getting close to one. In the tenth century, Europe was just coming out of a long torment of invasion, plunder, and rapine, by enemies from all sides."⁷

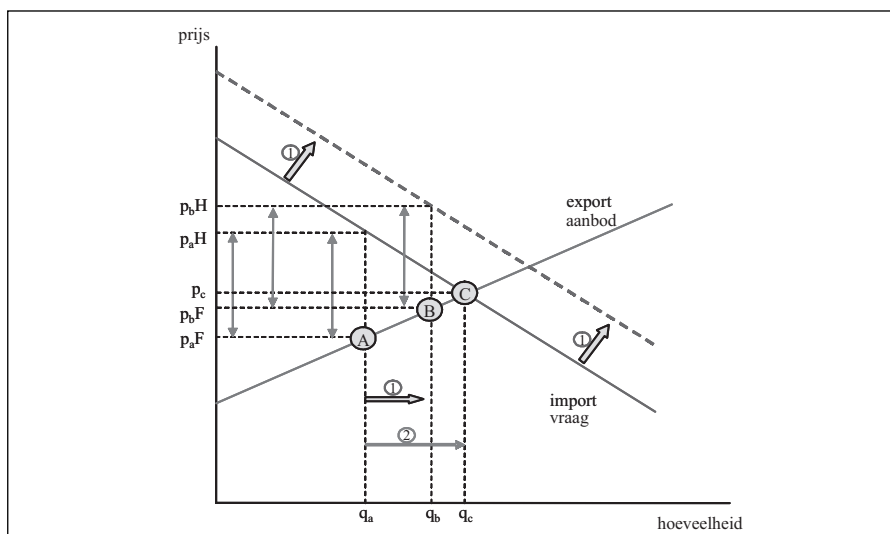
De opkomst van de Italiaanse stadstaten, vanaf de 10de eeuw, bracht in deze situatie verandering. Met name Venetië speelde een doorslaggevende rol om de handelsroutes in het middellandse zee gebied te heropenen. In Venetië kwam veel samen. Kruistochten werden vanaf deze centrale locatie geregeld, diplomatieke intriges vonden hier hun oorsprong, en door de ligging was het aantrekkelijk economische relaties te onderhouden met het achterland, met name met Vlaanderen (textiel, wol), en Zuid Duitsland (metalen, zilver).⁸ In modern economisch jargon spreken wij dan van *forward* en *backward* linkages. Venetië was hierdoor in staat zich te ontwikkelen tot centrum van internationale handel. De grote winst die met dit alles gepaard ging bleef uiteindelijk niet onopgemerkt, en stimuleerde

- 3 Het beroemde citaat van John Maynard Keynes uit 1919 geeft dit goed weer (*The Economic Consequences of the Peace*, MacMillan, London, hst 2, blz. 6):
- "What an extraordinary episode in the economic progress of man that age was which came to an end in August 1914!... The inhabitant of London could order by telephone, sipping his morning tea in bed, the various products of the whole earth, in such quantity as he might see fit, and reasonably expect their early delivery upon his doorstep; he could at the same moment and by the same means adventure his wealth in the natural resources and new enterprises of any quarter of the world, and share, without exertion or even trouble, in their prospective fruits and advantages; or he could decide to couple the security of his fortunes with the good faith of the townspeople of any substantial municipality in any continent that fancy or information might recommend. He could secure forthwith, if he wished it, cheap and comfortable means of transit to any country or climate without passport or other formality, could despatch his servant to the neighbouring office of a bank for such supply of the precious metals as might seem convenient, and could then proceed abroad to foreign quarters, without knowledge of their religion, language, or customs, bearing coined wealth upon his person, and would consider himself greatly aggrieved and much surprised at the least interference. But, most important of all, he regarded this state of affairs as normal, certain, and permanent, except in the direction of further improvement, and any deviation from it as aberrant, scandalous, and avoidable. The projects and politics of militarism and imperialism, of racial and cultural rivalries, of monopolies, restrictions, and exclusion, which were to play the serpent to this paradise, were little more than the amusements of his daily newspaper, and appeared to exercise almost no influence at all on the ordinary course of social and economic life, the internationalisation of which was nearly complete in practice."

ook andere landen handelsroutes te ontwikkelen en te exploreren. De grote ontdekkingsreizen aan het einde van de 15de eeuw, denk aan Columbus, Dias of Da Gama, spreken hierbij het meest tot de verbeelding.

De vraag die zich nu hopelijk aan u opdringt zou de volgende moeten zijn: wanneer begon globalisering eigenlijk? En economen zouden natuurlijk geen econoom zijn als daar niet een model bij hoort - voor de romantiek van ontdekkingsreizen bent u bij ons aan het verkeerde adres.

Wat economen onder globalisering verstaan kan het best worden weergegeven aan de hand van de volgende figuur. De curve met een negatieve helling is een invoervraagcurve, de oplopende curve is een uitvoeraanbodcurve. De beginsituatie wordt weergegeven door punt A. Dit punt kenmerkt zich door een prijskloof tussen invoer en uitvoer (weergegeven door de verticale pijlen). De verticale pijlen in de figuur geven aan dat de prijs voor de exporteur een andere is dan voor de importeur: de exporteur ontvangt minder dan de importeur betaalt. Transportkosten en protectionistische maatregelen zijn hiervoor verantwoordelijk.

Figuur 1. Globalisering en marktintegratie

- 4 Voor dit historische overzicht maak ik in belangrijke mate gebruik van S. Brakman, H. Garretsen, C. van Marrewijk, en A. van Witteloostuijn (2004), *Nations and Firms in the Global Economy*, Cambridge University Press, Cambridge, te verschijnen.
- 5 Het zeer leesbare boek van Bill Bryson (2003), *A Short History of nearly Everything*, Random House, New York, geeft een overzicht van wat wij wel en niet weten van deze eerste migranten. Over de beroemde Lucy, waar ik het hier impliciet over heb, merkt hij op dat wij erg weinig weten over dit eerste mensachtige skelet, zelfs niet eens of het een Lucy of Fred betreft.
- 6 Hopkins, K. (1980), Taxes and Trade in the Roman Empire (200 BC-400AD), *Journal of Roman Studies*, Vol. LXX, blz. 101-125.
- 7 Uit D. Landes (1998, blz. 29), *The Wealth and Poverty of Nations*, Abacus, London.

Zoals in de figuur wordt geïllustreerd kan handel door twee oorzaken toenemen.

Allereerst kunnen de curven verschuiven, het uitvoeraanbod of de invoervraag kunnen toenemen. In de figuur is een verschuiving van de invoervraag curve weergegeven (pijlen met de nummers 1). De economie verplaatst zich naar punt B, waardoor de handel toeneemt van q_a tot q_b (let op, de prijskloof blijft gelijk: $p_a^H - p_a^F = p_b^H - p_b^F$). Als reden van een dergelijke verschuiving kan gedacht worden aan een grotere vraag naar buitenlandse producten, of een bevolkingstoename waardoor het totale inkomen toeneemt.

Een tweede reden waarom handel toeneemt is een vermindering van de prijskloof tussen beide curven (pijl met nummer 2). Dit verschil zou het gevolg kunnen zijn van lagere transportkosten of minder hoge invoertarieven. Het volledig verdwijnen van dit type kosten brengt ons in punt C, waardoor de internationale handel toeneemt van q_a tot q_c . In punt C is de wereld volledig geïntegreerd, wat zoveel wil zeggen als dat de prijs van het goed waar wij het hier over hebben in het exporterende land precies evenveel kost als in het importerende land. Hetzelfde goed kost in beide landen evenveel, omdat door internationale arbitrage prijsverschillen niet mogelijk zijn. Kortom, in punt C is internationale integratie van markten perfect. In tegenstelling tot historici denken economen bij toenemende globalisering vooral aan punt C. Deze figuur illustreert ook dat het meten van globalisering door te kijken naar de omvang van scheepsladingen, de ontwikkeling van havens, de opkomst en ondergang van handelsroutes, kortom alles wat met het volume van handel samenhangt, slechts partiële indicatoren zijn van globalisering: zonder naar prijsverschillen te kijken ontstaat een onvolledig beeld.

8 Maddison, A. (2001), *The World Economy: A Millennial Perspective*, OECD, Paris.

9 O'Rourke, K.H. en J.G. Williamson (1999), *Globalization and History: the Evolution of a Nineteenth-Century Atlantic Economy*, MIT-Press, Cambridge, Mass., K.H. O'Rourke, en J.G. Williamson (2000), When did Globalization begin? *NBER Working paper*, No. 7632, Cambridge, Mass.; K.H. O'Rourke en J.G. Williamson (2001), After Columbus: Explaining the Global Trade Boom 1500 – 1800, *NBER Working paper*, No. 8186, Cambridge, Mass. Zie ook R. Findlay en K.H. O'Rourke (2003), Commodity Market Integration, 1500-2000, in M.D. Bordo, A.M. Taylor, en J.G. Williamson (eds.), *Globalization in Historical Perspective*, NBER-University of Chicago Press, Chicago.

10 Bron: K.H. O'Rourke en J.G. Williamson (2001, op.cit.), tabel 1 en 3; A. Maddison (2001, op.cit.), tabel, B-19.

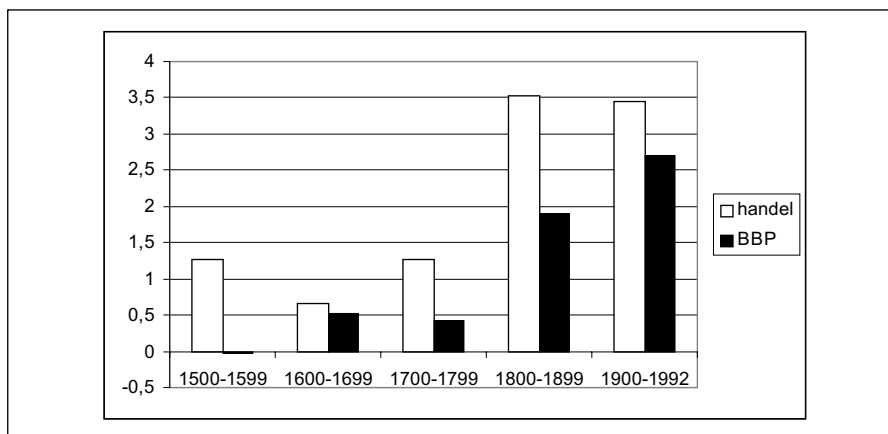
11 Ook andere factoren spelen waarschijnlijk een grote rol. Zowel D. Landes (1998, op. cit.), als K.H. O'Rourke en J.G. Williamson (2001, op.cit.) wijzen hierop. Met name het isolationisme van China aan het einde van de 15de eeuw zou een belangrijke factor zijn. China ondernam al vanaf 1405 grote ontdekkingsreizen, maar had zich 100 jaar later volledig terug getrokken van de internationale markt. De reden hiervoor is nog steeds onduidelijk. 350 jaar later in 1842, na de opium oorlogen die door China werden verloren, dwong Engeland China de grenzen weer te openen. Het is niet ondenkbaar dat het isolationisme van China, dat in de 15de eeuw begon, ruimte maakte voor andere landen dit Chinese handelsgat op te vullen.

12 O'Rourke, K.H. en J.G. Williamson (2000, op.cit.) wijzen er bovendien op dat het ontbreken van markt-integratie in de zin van figuur 1, ook een belangrijke reden was dat juist deze periode gekenmerkt werd door piraterij, plundering, enorme handelswinsten, en financiële zeebellen, waardoor de historische verhalen uit deze periode vaak zo boeiend zijn. Voor economen valt dit alles onder de noemer 'rent-seeking.'

DE EMPIRIE

HANDEL

Dit kleine model geeft ons een handvat om het begin van globalisering te dateren. Figuur 2 laat zien dat al vanaf 1500 de handel van de betrokken landen sneller groeide dan het BBP, hetgeen een maat is voor internationalisering. De figuur laat zien dat gedurende de gehele periode 1500-1992 de internationale handel sneller groeide dan het BBP, en dat vooral de periode 1500-1599 een snelle toename van de handel t.o.v. het BBP laat zien. Pas na 1800 werd dit groeitempo geëvenaard. Twee bekende onderzoekers in dit verband, O'Rourke and Williamson (1999, 2000, 2001), beargumenteren echter dat de groei van de internationale handel, zoals die plaatsvond vóór de 19de eeuw voornamelijk gericht was op niet-concurrerende goederen.⁹

Figuur 2. Vijf eeuwen Intercontinentale handel en Nationaal inkomen (jaarlijkse gemiddelde groei, in %) ¹⁰

Hierbij valt te denken aan koffie, thee, suiker, specerijen. Goederen waarvoor geen lokaal alternatief voorhanden was en die dus ook niet concurreerden met lokaal – of in de onmiddellijke omgeving - voortgebrachte producten. Aanvankelijk waren dit luxe producten, waarvoor de welvarende gebruikers in staat waren niet alleen de hoge prijs te betalen - de toevoeging 'peperduur' is niet voor niets in de 17de eeuw ontstaan – maar ook de hoge transportkosten. De ontdekkingsreizigers kwamen terug met ongewone producten en creëerden met dit exotische aanbod tevens de vraag. Dit gebeurde echter zonder de prijskloof tussen uitvoer en invoermarkt te reduceren. O'Rourke en Williamson (2001) laten zien dat de handelsgroei na 1492 tot ruwweg 1800 niet zozeer werd veroorzaakt door marktintegratie, maar door een combinatie van een toegenomen aanbod uit Azië en inkomensgroei in Europa.^{11,12}

De eerste overtuigende aanwijzing dat er op mondiale schaal sprake is van marktintegratie komt uit de 19de eeuw. In Europa vond vanaf ruwweg 1800 tot 1913 een ware transportrevolutie plaats: kanalen werden uitgegraven, de toegang tot de Rijn werd geliberaliseerd, investeringen in havens namen toe, en door al deze verbeteringen vonden spectaculaire dalingen van de transportkosten plaats. Ook konden door de opening van het Suez kanaal en het Panama kanaal tijdrovende en gevaarlijke routes langs Kaap de Goede Hoop en Kaap Hoorn vermeden worden. De belangrijkste ontwikkeling was ongetwijfeld de toepassing van de stoommachine in de scheepvaart en de spoorwegen. Hierdoor konden spectaculaire dalingen van de transportkosten worden gerealiseerd. In de VS, bijvoorbeeld, werd de reistijd tussen Cincinnati en New York teruggebracht van 52 naar slechts 6 dagen tussen 1817 en 1852.^{13,14} Maar ook andere uitvindingen waren belangrijk. Nieuwe koeltechnieken maakten het mogelijk bederfelijke waar over grote afstanden te transporteren. Het resultaat van deze ontwikkelingen was dat de prijskloof tussen min of meer homogene goederen op verschillende locaties drastisch afnam. Tabel 1 laat dit voor een aantal producten zien. In de twintigste eeuw zette deze trend zich weliswaar verder voort, maar veel minder uitgesproken. De kosten van transport door de lucht namen weliswaar enorm af, waardoor de verhouding in het volume luchtverkeer-scheepvaartverkeer met een factor tien toenam, maar de kosten van vervoer over water lijken juist te stijgen.¹⁵ Het gevolg is dat marktintegratie nog steeds plaatsvindt, maar niet meer in die mate als in de 19de eeuw (zie figuur 1A in de appendix voor een illustratie).¹⁶

Verlaging transportkosten (index)		
Atlantische route, (inflatie gecorrigeerd)	1869/71 - 1908/10	100 naar 55
Amerikaanse route langs de Oostkust, (inflatie gecorrigeerd)	1869/71 - 1911/13	100 naar 55
Kosten vrachtvervoer in het VK, (inflatie gecorrigeerd)	1869/71 - 1911/13	100 naar 78
Prijs convergentie goederen op een aantal markten (verschil in %)		
Liverpool – Chicago, tarwe prijskloof	1870 – 1912	58 naar 16
Londen – Cincinnati, spek prijskloof	1870 - 1913	93 naar 18
Philadelphia – Londen, ruw ijzer prijskloof	1870 - 1913	85 naar 19
Londen – Boston, wol prijskloof	1870 - 1913	59 naar 28
Londen – Buenos Aires, huiden prijskloof	1870 - 1913	28 naar 9

Tabel 1. Prijsconvergentie en transportkosten, 1870-1913¹⁷

13 Zie K.H. O'Rourke en J.G. Williamson (1999, op.cit., p.33).

14 De omvang en snelheid van Oceaan stomers nam enorm toe. Voor de 'Britannic' (een schip dat gebruik maakte van een combinatie van stoomkracht en zeilen) duurde in 1874 een Atlantische overtocht 8 dagen en 20 uur, met een capaciteit van 5000 ton; in 1907 duurde dezelfde overtocht voor de 'Mauretania' (alleen stoomkracht) 4 dagen en 10 uur, met een capaciteit van 31000 ton. Tussen 1850 en 1910 nam het spoornet in het VK toe van 6621 tot 23387 mijlen, in de VS van 9021 tot 249902 mijlen, en in Duitsland van 3637 tot 36152 mijlen (K.H. O'Rourke and J.G. Williamson, 1999, op.cit.).

15 Hummels, D. (1999), *Have International transportation costs declined?* Purdue University, Department of Economics, mimeo.

Maar niet alleen transportkosten zijn belangrijk om het verloop van de prijskloof te vast te stellen. Het prijsverschil tussen uitvoer en invoer kan ook worden veroorzaakt door protectionistische maatregelen. Tabel 2 geeft vanaf 1820 de ontwikkeling van tarieven op de goederenhandel weer. Opvallend is dat marktliberalisering vooral plaatsvond in het midden van de 19de eeuw om vervolgens sterk af te nemen. Onder invloed van de vrij-handelsdoctrines van Adam Smith en van David Ricardo, werden veel handelsrestricties verwijderd. Rond 1860 was er met betrekking tot het Verenigd Koninkrijk en Nederland sprake van vrijhandel. Daarnaast werden in aparte bilaterale verdragen de handelsbelemmeringen tussen veel landen verder verminderd, bijvoorbeeld tussen het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk (het Cobden-Chevalier verdrag uit 1860).¹⁸ Tabel 2 laat dit nog eens zien. Rond 1880 kwam het proces van liberalisering tot stilstand. Goedkoop graan uit Rusland concurreerde sterk met lokale productie. Het inkomen van Engelse boeren daalde tussen 1870 en 1913 maar liefst met 50%.¹⁹ Om vergelijkbare redenen gingen andere landen ook weer over tot protectionisme. Enigszins paradoxaal zou men kunnen concluderen dat de transportrevolutie en het integreren van de mondiale markten dermate succesvol was, dat het zichzelf onmogelijk maakte door de omvangrijke nationale inkomensconsequenties.

	1820a	1875a,b	1913a,b	1931c	1950c	1998-1999c
Denemarken	30	15-20	14	-	3	4.1(EU)
Frankrijk	autarkie	12-15	20	30	18	4.1(EU)
Duitsland	-	4-6	13	21	26	4.1(EU)
Italië	-	8-10	18	46	25	4.1(EU)
Rusland	autarkie	15	84	autarkie	Autarkie	13
Spanje	autarkie	15-20	41	63	-	4.1(EU)
Zweden	autarkie	3-5	20	21	9	4.1(EU)
Nederland	7	3-5	4	-	11	4.1(EU)
VK	50	0	0	-	23	4.1(EU)
VS	45	40	44	48	14	4.5

Tabel 2. Tarieven op industriële producten voor een aantal landen (in %), 1820-1950²⁰

16 Zie K.H. O'Rourke (2002), *Europe and the causes of Globalization, 1790 to 2000*, in: H. Kierzkowski (ed.), *From Europeanization of the Globe to the Globalization of Europe*, Palgrave, Londen.

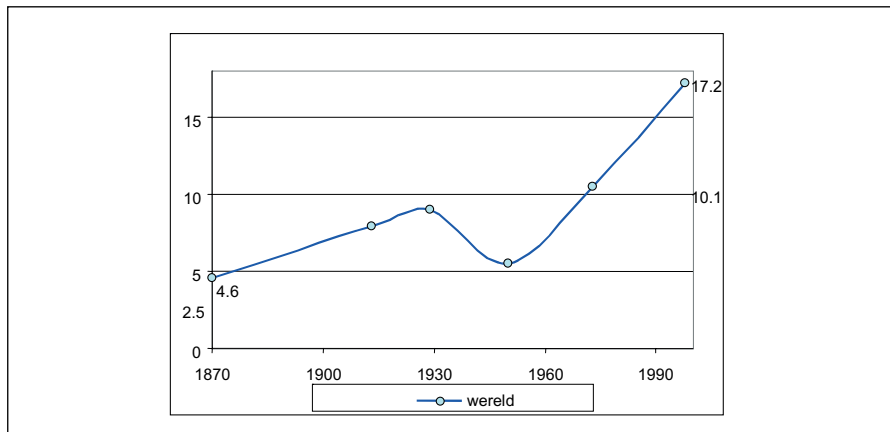
K.H. O'Rourke geeft tevens aan dat wij minder weten over de invloed van transportkosten in de 20ste eeuw dan in de 19de eeuw.

17 Bron: K.H. O'Rourke and J.G. Williamson (2000, op.cit.), Tabel 1.

18 Dit verdrag is onder meer beroemd geworden omdat hier het *most-favored-nation* principe werd geïntroduceerd (R. Findlay and K.H. O'Rourke, 2003, op.cit.).

19 Zie R. Findlay en K.H. O'Rourke (2003, op.cit.).

20 Bron: a) R.E. Baldwin en P. Martin (1999, *Two Waves of Globalization: Superficial similarities, fundamental differences*, *NBER Working Paper*, No.6904, Cambridge, Mass, tabel 8); b) K. H. O'Rourke and J.G. Williamson (1999, tabel 6.1, op.cit.); and c.) R. Findlay and K.H. O'Rourke (2003, tabel 1.5, op.cit.); - = niet beschikbaar.

Figuur 3. Wereldhandel in % BBP (in prijzen 1990)²¹

Na de eerste wereldoorlog trad een breuk op met het verleden. De wereldwijde economische crisis in de jaren dertig van de vorige eeuw stimuleerde een dramatische toename van protectionistische maatregelen, volgens de League of Nations “...yet never before in history were trade barriers raised so rapidly or discrimination so widely practiced.”²² Dit had uiteraard grote gevolgen voor de handel. De omvang van de internationale handel zakte dramatisch in. Pas rond de jaren zeventig van de vorige eeuw was het relatieve niveau van de internationale handel weer terug op het niveau van vlak voor de eerste wereldoorlog. Figuur 3 laat dit alles in vogelvlucht zien. Afgezien van enkele niet onbelangrijke verschillen in de details van beide golven zijn er duidelijk twee grote perioden van globalisering waar te nemen: een die tot volle bloei kwam in de 19de eeuw en een die na de tweede wereldoorlog begon en tot heden voortduurt.²³

21 Bron: S. Brakman, H. Garretsen, C. van Marrewijk, A. van Witteloostuijn (2004), op.cit.

22 League of Nations (1942, blz.101), *Commercial Policy in the Interwar Period: International proposals and national policies*, League of Nations, Genève.

23 Voor een overzicht van de verschillen en overeenkomsten tussen beide golven, zie R.E. Baldwin en P. Martin (1999), op.cit.

Op basis van wat ik u heb laten zien hebben wij een antwoord op de vraag wanneer de globalisering begon. Voor economen begon die met de opkomst van de industriële revolutie, vanaf die periode was er sprake van mondiale concurrentie waardoor de prijskloof van internationaal verhandelbare goederen daalde. Vanwege de beschikbaarheid van systematisch datamateriaal prikken wij 1820 als begin van de periode van economische globalisering.

Ik heb het tot nu toe voornamelijk gehad over globalisering ten aanzien van de goederen. Iedereen die bekend is met een van de meest belangrijke theoretische fundamenten van de internationale handel, het Heckscher-Ohlin model, mist nog twee belangrijke markten die eveneens voor globalisering van wezenlijk belang zijn: de arbeidsmarkt en de kapitaalmarkt. Ook ten aanzien van deze markten geldt het zelfde verhaal; men spreekt van globalisering als er sprake is van marktintegratie.

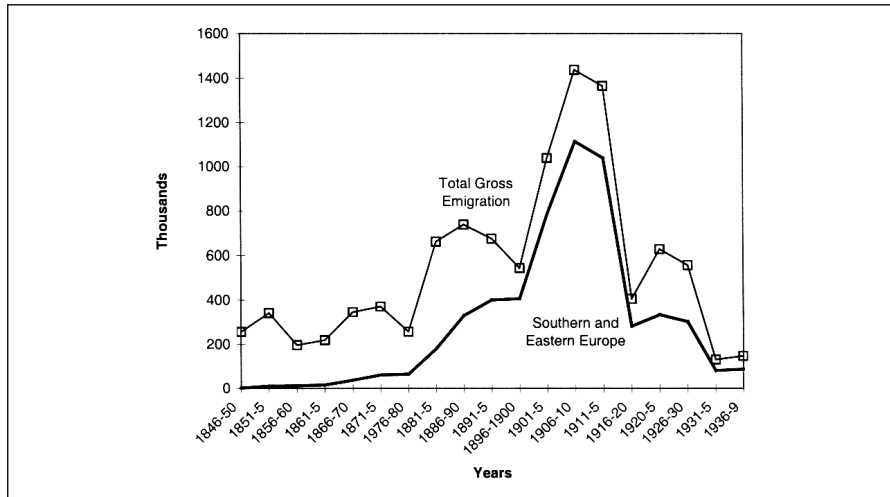
MIGRATIE

Als wij ten aanzien van migratie eveneens een lange termijn perspectief hanteren dan geldt ook hier dat hoge 'transportkosten' en grote risico's - zowel financiële als fysieke risico's - grootschalige migratie erg moeilijk maken. Aanvankelijk was vooral de slavenhandel in de 17de en 18de eeuw de voornaamste bron van migratie.²⁴ Pas rond 1880 was de cumulatieve som van Europese migranten naar Amerika groter dan die van gedwongen migranten. Kortom, ook ten aanzien van de arbeidsmarkt geldt dat de eerste grote massamigratie plaatsvond tussen 1850 en 1913. Tussen beide wereldoorlogen werd migratie veel moeilijker gemaakt, waarna een periode aanbrak van wat misschien nog het beste als 'gecontroleerde' migratie kan worden aangeduid - migratie is toegestaan, maar slechts onder bepaalde stringente voorwaarden.²⁵ In feite was het decennium voor de eerste wereldoorlog een periode van, tot op heden, ongekennde arbeidsmobiliteit.²⁶ Figuur 4a laat dit zien voor Europese emigratie, die in de beschouwde periode hoofdzakelijk gericht was op de VS. Figuur 4b laat het aandeel vreemdelingen in de totale Nederlandse bevolking zien. Uit deze figuur blijkt dat in 1620 het aandeel vreemdelingen als percentage van de totale bevolking het grootst is. Ten aanzien van de arbeidsmarkt geldt dus dat de periode waarin de marktintegratie het grootst is achter ons ligt.

24 In 1820 maakten gedwongen migranten in de richting van Australië en de VS nog rond de 75-80% van het totaal uit (B.R. Chiswick en T.J. Hatton, 2003, *International Migration and the Integration of Labor Markets*, in: M.D. Bordo, et al.(eds.), Tabel 2.1).

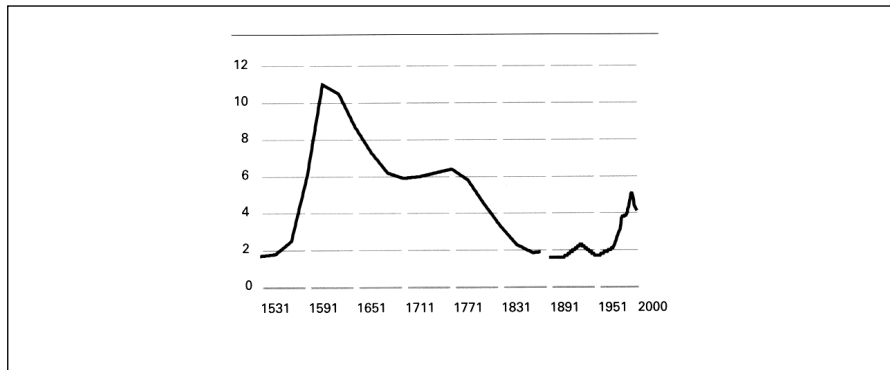
25 Zie Figuur 2A in de Appendix voor een illustratie.

26 Zie voor een volledig overzicht B.R. Chiswick en T.J. Hatton (2003), op.cit.

Figuur 4a. Intercontinentale emigratie vanuit Europa, 1846 – 1939 (jaarlijks gemiddelde, in duizendtallen)²⁷

Globalisering ten aanzien van de goederenmarkten betekende dat de al eerder uitgelegde prijskloof minder is geworden. Wat betekent migratie voor internationale loonverschillen?

Figuur 4b. Aandeel (in %) vreemdelingen in de totale Nederlandse bevolking in de periode 1531-2000.²⁸

27 Bron: B.R. Chiswick en T.J. Hatton (2003, op.cit., Figure 2.1).

28 Bron: DNB (2003), Immigratie vanuit historisch en economisch perspectief, *Kwartaalbericht*, Maart, Amsterdam.

29 Zie K.H. O'Rourke en J.G. Williamson (1999, hst 7, op.cit.).

30 Zie, W.N. Goetzmann (2004), Fibonacci and the Financial Revolution, *NBER Working Paper*, No. 10352, Cambridge, Mass.

31 Zie bijvoorbeeld M. Obstfeld (1998), The Global Capital Market: Benefactor or Menace? *Journal of Economic Perspectives*, Vol.12, blz 9-30.

Hieronder ga ik hier nog uitgebreider op in, maar het antwoord is lastiger te geven aangezien naast loonverschillen, vele andere overwegingen een rol kunnen spelen bij de beslissing te verhuizen. Wat in ieder geval van belang is bij deze beslissing is de combinatie van de kans op werk met het potentiële loon, waarbij het thuisland wordt vergeleken met daarginds. Hoewel omgeven met enige onzekerheid lijkt migratie de gemiddelde loonkloof tussen continenten inderdaad te verkleinen.²⁹ En ook hier, evenals ten aanzien van goederenmarkten, zijn transportkosten en beleidsmaatregelen doorslaggevende variabelen om het kleiner worden van de internationale loonkloof te verklaren. De overeenkomst gaat nog verder. Het succes van de integratie van mondiale arbeidsmarkten roept beleidsreacties op, vooral in de vorm van een straffer immigratiebeleid, waarbij met name het instellen van quota populair is. Hierbij worden extra eisen gesteld aan herkomst, opleiding, en leeftijd. Desondanks neemt de migratie weer toe.

FINANCIËLE MARKTEN

Ook de kapitaalmarkt laat een soortgelijk beeld zien, maar hier is minder sprake van toenemende integratie door lagere transportkosten of transactiekosten dan in de voorgaande gevallen. Technologische vernieuwingen zijn natuurlijk belangrijk. De groei van de internationale handel, bijvoorbeeld, deed de behoefte ontstaan aan een veilig systeem van internationale betalingen. In de renaissance ontstonden uit deze behoefte de eerste echte internationale banken, eerst in Italië, en later in Noord Europa. Het risico van berovingen kon dankzij het bankwezen sterk worden verminderd. Een andere belangrijke technische vernieuwing in deze periode was de ontdekking van de samengestelde interest door Fibonacci, waardoor in financiële contracten rekening kon worden gehouden met grote, tijdrovende, afstanden (deze uitvinding is in feite belangrijker dan de beroemde Fibonacci reeksen uit de wiskunde).³⁰ En tegenwoordig zijn binnen fracties van seconden overal op de wereld financiële transacties mogelijk. Technologie is dus wel degelijk belangrijk.

Maar belangrijker voor financiële marktintegratie is het zogenaamde beleids-trilemma.³¹ Ten aanzien van financiële markten streven overheden in deze redenering drie doelen na: vaste wisselkoersen (minder onzekerheid in de handel), een zelfstandig monetair beleid (rente instrument kan worden ingezet ten behoeve van interne economische politiek), en vrije kapitaalstromen (optimale allocatie van kapitaal³²). Het trilemma geeft aan dat slechts twee van deze drie doelen tegelijkertijd kunnen worden gerealiseerd. Vrij kapitaalverkeer en een vaste wisselkoers, bijvoorbeeld, gaan alleen samen als de rente geen afwijkingen vertoont met die in het buitenland: een zelfstandig, op het binnenland gericht monetair beleid is dan niet langer mogelijk. Dit betekent dat het in belangrijke mate een

32 Opmerkelijk is overigens dat, in tegenstelling tot wat men verwacht, kapitaal niet van kapitaal overvloedige landen naar landen met een tekort aan kapitaal tekort stroomt, hetgeen inconsistent is met het neoklassieke model. Dit fenomeen staat bekend als de Lucas paradox; R. Lucas (1990), Why doesn't capital flow from rich to poor countries? *American Economic Review*, Vol. 80, blz. 92-96, zie ook M. Clemens en J.G. Williamson (2000), Where did British foreign capital go? Fundamentals, failures, and the Lucas paradox 1870-1913, *NBER Working paper*, No. 8028, Cambridge, Mass.

beleidsbeslissing is of kapitaalstromen worden geliberaliseerd of dat men kapitaalrestricties noodzakelijk acht. In het algemeen gaan perioden met een vaste wisselkoers samen met kapitaalrestricties, en perioden met een flexibele wisselkoers met vrij kapitaalverkeer. Dit verklaart dan ook dat het U-vormig verband, zoals ik eerder beschreef ten aanzien van handel en migratie, minder duidelijk waarneembaar is bij de internationale kapitaalstromen.

Desondanks laat tabel 3 ook in dit geval zien dat de periode vóór de eerste wereldoorlog, ten tijde van de klassieke gouden standaard, een periode van grote vrijheid was.³³ Tussen beide wereldoorlogen brak een periode van kapitaalrestricties aan, die werd voortgezet gedurende de Bretton-Woods periode. Pas na het ineenstorten van dit stelsel van vaste wisselkoersen nam de omvang van de kapitaalstromen weer toe. Immers, met flexibele wisselkoersen waren kapitaalrestricties niet langer noodzakelijk. Deze cijfers verhullen echter dat er natuurlijk wel degelijk grote verschillen zijn tussen de 19de en de 20ste eeuw. Belangrijke verschillen zijn dat het scala van financiële producten dat tegenwoordig verhandeld wordt vele malen groter is dan vroeger. Ook laten de cijfers niet zien dat het volume van het kort lopende kapitaalverkeer vele malen groter is dan vroeger (hier spelen technologische vernieuwingen een belangrijke rol).

	VK	VS	Argentinië	Frankrijk	Duitsland	Italië	Japan	Alle Landen
1870-1913	4.6	0.8	12.5	1.9	1.6	1.5	1.5	3.5
1919-1939	1.9	1.0	3.4	1.7	1.7	2.1	1.2	2.1
1947-1973	1.0	0.5	3.1	1.0	1.5	1.8	1.1	1.6
1974-1996	2.0	1.3	2.0	0.8	2.4	1.5	2.0	2.3

Tabel 3. Kapitaalstromen sinds 1870, (% van BBP)³⁴

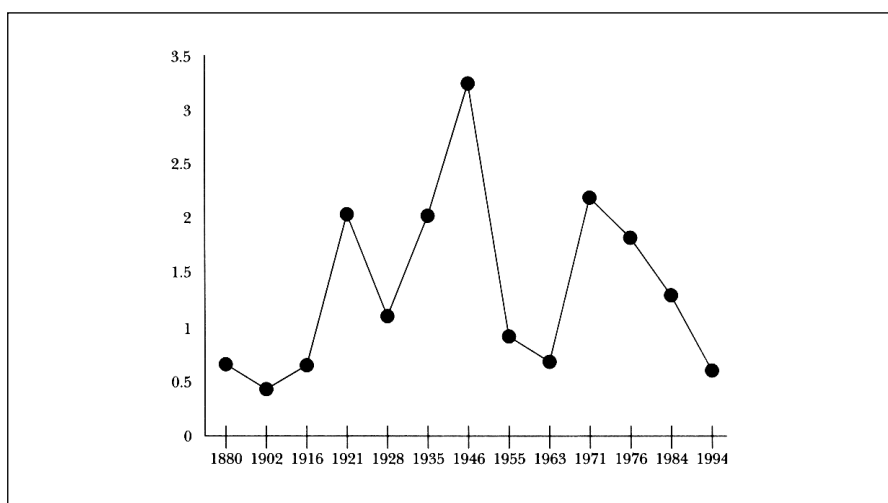
Evenals in de voorgaande gevallen van handel en migratie ben ik weer geïnteresseerd in de prijskloof, en aangezien het hier gaat over kapitaalstromen kijk ik nu naar verschillen in interestvoeten. Figuur 5 geeft een illustratief voorbeeld en laat zien hoe deze verschillen zijn veranderd over een lange periode. In perioden met perfecte kapitaalmobiliteit verwacht men dat het interestverschil tussen landen en de variabiliteit hiervan nul is.

Weliswaar laat figuur 5 ten aanzien van de variabiliteit pieken en dalen zien, maar vooral vóór 1914 en ná 1960 lijkt sprake te zijn van kapitaalmarktintegratie. In welke mate de interestverschillen voor 1914 konden afnemen door arbitrage kan met het volgende voorbeeld worden geïllustreerd. Voordat in 1866 de transatlantische telegraafkabel werd

33 De interestvoeten convergeerde in deze periode, zoals mag worden verwacht. Dit introduceert overigens een additioneel probleem: bij volledige internationale convergentie van de interestvoeten is er geen reden meer tot financiële handel, hetgeen de vraag oproept of kapitaalstromen in alle gevallen een goede maatstaf zijn voor financiële marktintegratie.

34 Gemeten als het, absolute, jaarlijkse gemiddelde van het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans. Bron: M. Obstfeld (1998), op.cit.

gelegd was moest een handelaar 10 dagen wachten op financiële marktinformatie tussen Londen en New York. Als de handelaar op basis van deze informatie besloot een transactie te plaatsen duurde het vervolgens weer 10 dagen om zijn order uitgevoerd te krijgen. Na het leggen van de kabel kon dit alles binnen een dag, en het prijsverschil tussen obligaties in beide steden daalde meteen met ongeveer 70%.³⁵ Ook nu weer krijgen wij het beeld van een U-vormig verloop van globalisering, zij het wat minder uitgesproken: eerst een forse toename van integratie gevolgd door een periode met kapitaalrestricties en op dit moment weer een periode van marktintegratie.

Figuur 5. Interestverschil tussen Londen en New York (standaarddeviatie van het verschil)³⁶

35 Garbade, K.D. en W.L. Silber (1978), Technology, Communication and the Performance of Financial Markets: 1840-1975, *Journal of Finance*, Vol. 33, blz. 819-832.

36 Bron: M. Obstfeld (1998), op.cit. Elk punt ligt ongeveer in het midden van de periode waarover de berekening betrekking heeft.

Mondiale integratie van goederenmarkten		
<i>Periode</i>	<i>Verandering in prijsverschil tussen continenten</i>	<i>Reden van verandering</i>
1820-1914	Prijsverschil met 81% teruggebracht	72% als gevolg van daling transportkosten, 28% als gevolg van tariefverlagingen
1914-1950	Prijsverschillen nemen weer toe (tot niveau 1870)	Als gevolg van toenemend protectionisme
1950-2000	Prijsverschillen nemen met 76% af (tot niveau onder dat van 1914)	26% als gevolg van daling transportkosten, 74% als gevolg van handelsliberalisatie

Tabel 4. Lange termijn veranderingen van Globalisering, sinds 1820³⁷

GLOBALISERING: DE 19DE EN 20STE EEUW VERGELEKEN

Afgezet tegen het populaire beeld dat wij thans een periode van ongekeerde globalisering doormaken, leidt het voorgaande tot een opmerkelijke conclusie. Aan het eind van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw was er vrijwel op elk relevant terrein een grotere mate van marktintegratie waar te nemen, dan in welke andere historische periode dan ook. Goederenmarkten waren beter geïntegreerd dan nu - alhoewel het overtuigende onderzoek nog even ontbreekt - kapitaalmarkten zijn op dit moment ruwweg even sterk geïntegreerd als 100 jaar geleden, terwijl arbeidsmarkten minder geïntegreerd zijn vergeleken met de hoogtijdagen van voor de eerste wereldoorlog. Tabel 4 vat dit alles nog eens samen.

37 Bron: P.H. Lindert, en J.G. Williamson (2003), *Does Globalization Make the World more Unequal?*, in M.D. Bordo, et al. (eds.), op.cit.

38 Weliswaar is de verleiding groot om ook hier een historisch overzicht te geven, maar dat voert in het kader van deze oratie te ver. Het blijkt dat convergentie tussen landen zich vanaf 1820 zich goed laat beschrijven in termen van "clubs": er is steeds sprake van een groep van landen - een club - waarbinnen het convergentieproces zich voltrekt. Om dit te begrijpen zou de individuele geschiedenis van al deze landen in de beschouwing betrokken moeten worden. Het idee van clubs is afkomstig van W.J. Baumol en E.N. Wolff (1988), *Productivity growth, Convergence, and Welfare*, *American Economic Review*, Vol.78, 1155-1159. Zie voor een toepassing op de historie van globalisering S. Dowrick en J. Bradford DeLong (2003), *Globalization and Convergence*, in: M.D. Bordo, et al. (eds.), op.cit.

Mondiale integratie van arbeidsmarkten		Mondiale integratie van Kapitaalmarkten
<i>Verandering in aandeel migranten in immigratielanden</i>	<i>Reden van verandering</i>	<i>Verandering van mate van integratie*</i>
Aandeel migranten stijgt	Daling transportkosten personen vervoer, in combinatie met neutraal migratie beleid	Aanzienlijke verandering van volledige segmentatie naar integratie (toename 60%)
Aandeel migranten daalt	Als gevolg restrictief migratie beleid	Terugkeer naar volledige segmentatie
Aandeel migranten stijgt	Transportkosten personen vervoer dalen, per saldo geen verandering migratiebeleid	Wederom van volledige segmentatie naar integratie (toename 60%)

* Een maatstaf om kapitaalmarkt integratie te meten is gebruik te maken van de Feldstein-Horioka coëfficiënt, waarbij de binnenlandse investerings/output ratio wordt geresseerd op de binnenlandse besparings/output ratio. Indien kapitaalmarkten geïntegreerd zijn verwacht men een lage correlatie tussen beide variabelen (voor investeringen is men dan immers niet langer afhankelijk van binnenlandse besparingen), indien kapitaalmarkten gesegmenteerd zijn verwacht men een hoge correlatie.

De gevolgen van globalisering

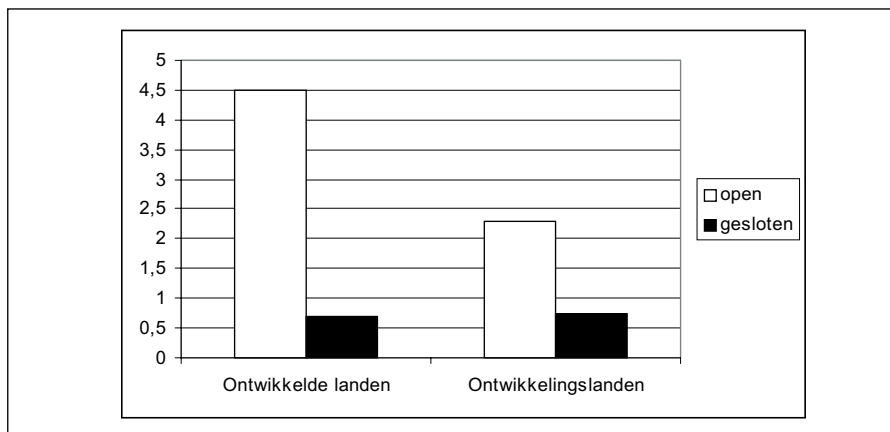
Maar wat zijn nu de gevolgen van al deze schommelingen in globalisering? In de economie gebeurt niets zonder dat iemand er beter van wordt of denkt te worden. Maar wie zijn de winnaars of de eventuele verliezers? Volgens economen valt de balans positief uit, maar volgens de anti-globalisten negatief. Kortom, wat zijn de gevolgen van toenemende internationalisering van de economie? Wat de anti-globalisten ons in ieder geval duidelijk maken is dat globalisering en welvaart voor allen niet noodzakelijkerwijs hand in hand gaan, en dat sommige landen zelfs gevangen lijken in een armoedeval.³⁸ Ik concentreer mij hier vanaf nu op de na-oorlogse periode, vanwege de beschikbaarheid van data voor deze periode. Bovendien gaat het in het navolgende vooral over handel en niet zozeer over migratie en kapitaalmobiliteit. Het is vooral de vrije internationale handel waarvan de grootste effecten te verwachten zijn: arbeidsmigratie is relatief minder belangrijk geworden, en kapitaalmobiliteit wordt in belangrijke mate bepaald door het eerder genoemde trilemma.

De meest voor de hand liggende vraag in dit verband is: leidt meer handel tot meer groei? Dit is een belangrijke vraag, omdat uiteindelijk alle discussies over de gevolgen van globalisering gaan over de vraag of openheid de groei al dan niet bevordert.

Standaardtheorie leert ons dat handel de groei stimuleert. Dat komt omdat door specialisatie de productiemiddelen mondiaal gezien optimaler worden ingezet (dit zijn statische voordelen van handel), maar ook omdat men door handel de beschikking krijgt over andere productietechnieken. Door mondiale concurrentie is men voortdurend gedwongen de beste technieken te adopteren of zelf te ontwikkelen (dit zijn de dynamische voordelen van handel).

Uiteraard is onderzoek gedaan naar deze relatie tussen openheid en groei. Aanvankelijk leek het dat de relatie eenduidig was: meer handel, meer groei.³⁹

Figuur 6 geeft dit weer. Openheid, althans zo lijkt het, stimuleert de groei; hoe opener des te hoger de groei. En dat geldt zowel voor ontwikkelde als voor ontwikkelingslanden.

Figuur 6. Groei in relatie tot openheid, %, 1970 - 1989⁴⁰

39 Zie J.D. Sachs, en A. Warner (1995), *Economic Reform and the Process of Global Integration*, *Brookings Papers on Economic Activity*, No.1, pp.1-95.

40 Bron: J.D. Sachs en A. Warner (1995), op.cit., blz.36.

41 Deze kritiek is het sterkst naar voren gebracht door F. Rodriguez en D. Rodrik (1999), *Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence*, *NBER Working paper*, No. 7081, Cambridge, Mass. In deze studie worden, behalve het onderzoek van J.D. Sachs en A. Warner (1995), op.cit., ook andere bekende studies besproken. De hoofdconclusie van deze auteurs is dat het empirische bewijs voor een relatie tussen openheid en groei vooralsnog ontbreekt.

Maar zoals dat gebruikelijk is in empirisch onderzoek, kwam hierop forse kritiek. Wat betekent 'open' eigenlijk? In de praktijk meet men dit met een 'dummy-variabele.' De term 'dummy' kan hier letterlijk worden genomen. Wat is het geval? Om te bepalen of een land open of gesloten is construeert men een variabele die de waarde 1 (open) of 0 (gesloten) heeft. In de beroemde studie van Sachs en Warner (1995) valt een land in de categorie gesloten als het aan één van de volgende vijf criteria voldoet:

- Een premie op de zwarte markt van ten minste 20 procent op buitenlandse valuta;
- Export in handen van een staatsmonopolie;
- Een socialistisch economisch systeem;
- Niet-tarifaire belemmeringen van toepassing op meer dan 40 procent van de invoer;
- Gemiddelde invoertarief hoger dan 40 procent.

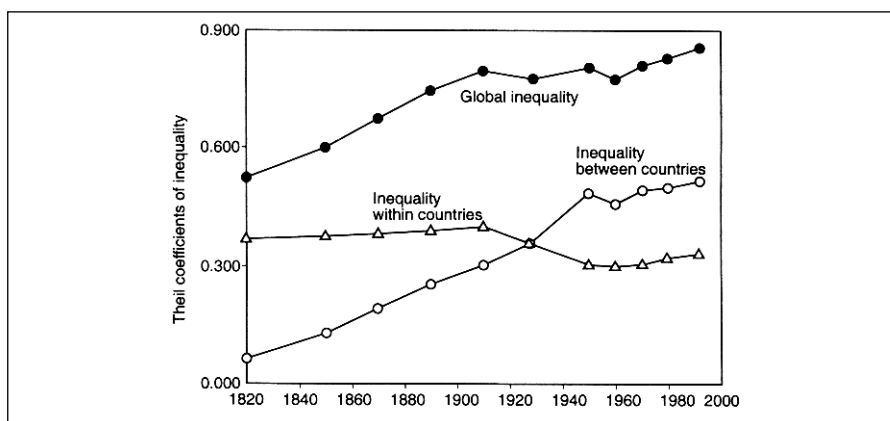
Op zichzelf allemaal redelijke criteria om vast te stellen dat een land open staat voor buitenlandse invloeden of niet. Een nadere analyse wijst echter uit dat eigenlijk maar twee variabelen de scheiding tussen open en gesloten bepalen: de variabele die betrekking heeft op staatsmonopolie en de premie op de zwarte markt. Deze twee variabelen bepalen de groepsindeling, maar identificeren vrijwel alle Sub-Sahara landen, en een paar landen in Latijns Amerika met grote politieke en economische problemen. Een 'dummy' variabele voor Afrika of één voor politieke en economische problemen had ook volstaan om de groepsindeling te bepalen.⁴¹ Er lijkt niet echt sprake te zijn van een relatie tussen openheid en groei. Voor anti-globalisten is dit een belangrijke conclusie.

Een opmerkelijke conclusie als deze kan natuurlijk niet zonder weerwoord kan blijven. Door zeer nauwkeurig naar de definitie van openheid te kijken blijkt dat de relatie tussen openheid en groei wel degelijk bestaat - openheid en groei gaan hand in hand - zij het dat deze relatie met wat minder overtuiging gebracht kan worden dan men dacht.⁴² De critici van globalisering werd hierdoor een belangrijk argument uit handen gelagen. Bovendien impliceert deze conclusie dat armoede als zodanig minder wordt, omdat

42 Ik geef twee voorbeelden uit een exponentieel groeiende literatuur: S. Dowrick en J. Bradford DeLong (2003), op.cit. en R. Wacziarg en K.H. Welch (2003), *Trade Liberalization and Growth: New Evidence*, *NBER Working paper*, No. 10152, Cambridge Mass. Op een meer fundamenteel econometrisch niveau blijven er echter twijfels bestaan over de stabiliteit van het verband tussen openheid en groei. Ten eerste, is de causaliteit tussen openheid en groei problematisch. De standaard veronderstelling is dat meer openheid leidt tot meer groei, maar het zou evengoed andersom kunnen zijn: landen met een gebrekkige (uitstekende) economische structuur zouden kunnen besluiten de grenzen te sluiten (openen). Ten tweede, het probleem van missende variabelen. Om een voorbeeld te geven, goede instituties dragen bij aan groei, maar goede instituties kunnen op hun beurt samenhangen met meer openheid, waardoor niet zozeer openheid van belang is maar de kwaliteit van de instituties. Ten derde, heeft men te maken met de standaard econometrische problemen: veel variabelen zijn meer dimensionaal (denk aan allerlei vormen van protectionisme), maar worden ééndimensionaal gemeten (hoogte van het invoertarief), en de (theoretische) weg waarlangs een variabele groei beïnvloedt is niet altijd even duidelijk. Tenslotte, verondersteld men vaak lineaire verbanden waar deze niet-lineair zouden kunnen zijn. De effecten van meer of minder openheid zijn niet-symmetrisch (openen handelspartners of concurrenten op hetzelfde moment de grenzen of worden de grenzen juist gesloten?). Openheid in het ene geval heeft een andere uitwerking dan openheid in het andere geval. Zie in dit verband, J.C. Hallak en J. Levinsohn (2004), *Fooling ourselves: Evaluating the Globalization and Growth debate*, *NBER Working paper*, No. 10244, Cambridge Mass.

tevens blijkt dat de allerarmsten profiteren van economische groei.⁴³ Maar betekent dit ook dat de wereld-inkomensverdeling minder ongelijk is geworden? Er zijn hier twee zaken die wij uit elkaar moeten houden, inkomensongelijkheid tussen landen en inkomensongelijkheid binnen landen.

Figuur 7 geeft de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid (Theil coëfficiënt) weer over een langere periode en laat zien wat hier aan de hand is.

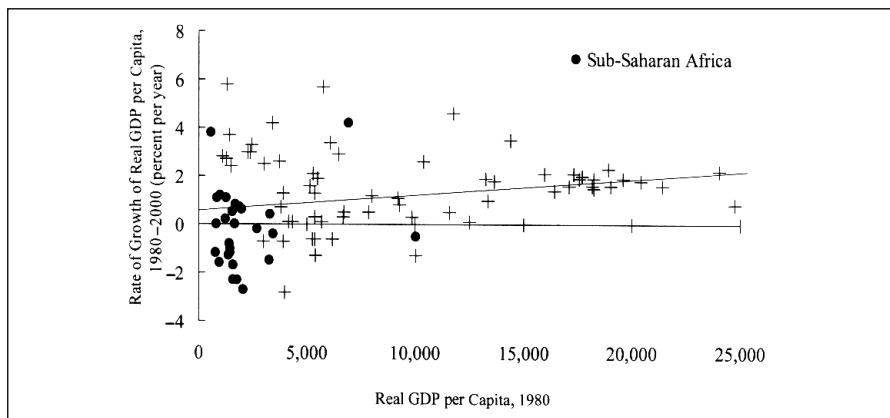
Figuur 7. Mondiale ongelijkheid in BBP per capita, 1820-1992⁴⁴

Op mondiale schaal, en over een lange periode, is sprake van toenemende inkomensongelijkheid die, zoals de figuur laat zien, vooral wordt veroorzaakt door ongelijkheid tussen landen en niet binnen landen.⁴⁵ De praktijk is echter weerbarstiger dan de figuur suggereert. Beperken wij ons tot de laatste 20 jaar dan kan een en ander nog eens nader geïllustreerd worden in een figuur die groeitheoretici bekend voorkomt. Figuur 8a geeft langs de verticale as de gemiddelde groei per hoofd tussen 1980 en 2000 weer, en langs de horizontale as het inkomen aan het begin van deze periode, 1980. Elk punt vertegenwoordigt een land (de landen ten zuiden van de Sahara zijn als aparte groep te herkennen). Als de inkomensongelijkheid tussen landen zou zijn afgenomen zou een lijn door deze puntenwolk een negatieve helling moeten hebben: landen met een laag inkomensniveau in 1980 groeien harder dan landen met een hoog inkomensniveau (een conclusie die volgt uit de neo-klassieke literatuur). De figuur laat echter een positieve helling zien: de rijken worden sneller rijk dan de armen.⁴⁶

43 Zie D. Quah (2003), One Third of the World's Growth and Inequality, in: T.S. Eicher and S.J. Turnovsky (eds.), *Inequality and Growth*, CESifo Seminar Series, MIT Press, Cambridge, Mass.

44 Bron: P.H. Lindert en J.G. Williamson (2003), op.cit.

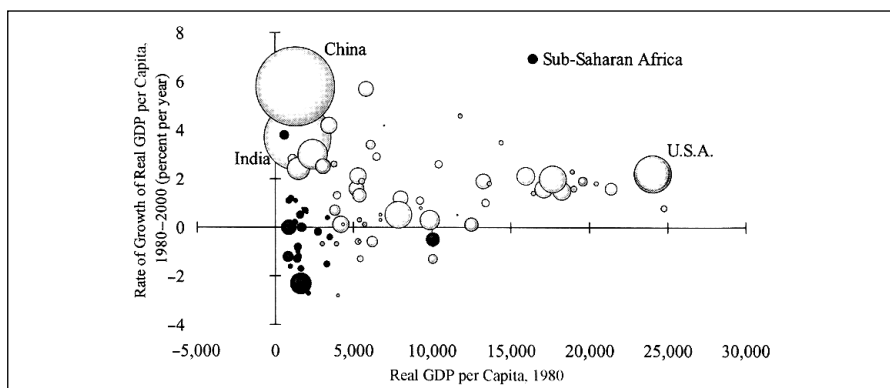
45 Bron: F. Bourguignon en C. Morrison (2002), Inequality Among World Citizens: 1820-1992, *American Economic Review*, Vol. 92, blz. 727-744, tabel 2. Het probleem met trends als deze is dat het zicht op individuele landen of andere groepen van landen wat verloren gaat: andere indelingen laten vaak een ander beeld zien, zie bijvoorbeeld de discussie in P.H. Lindert en J.G. Williamson (2003), op.cit., blz. 248.

Figuur 8a. Groei van BBP per hoofd, 1980-2000⁴⁷

*De punten geven sub-sahara landen weer.

Figuur 8b laat dezelfde figuur zien, alleen komt de oppervlakte van elke cirkel overeen met de bevolkingsomvang. Door niet naar landen sec te kijken, maar naar bevolkingsomvang per land verandert het beeld volledig: de armen worden wel degelijk rijker en halen de rijken in. Dit wordt vooral veroorzaakt door slechts twee landen - China en India - maar die vormen samen wel ongeveer 1/3 van de wereldbevolking en zijn beide gaan deelnemen aan de mondiale economie.

Figuur 8b. Groei van BBP per hoofd, 1980-2000, gewogen met de bevolkingsomvang*

*Oppervlakte van de cirkel is proportioneel met bevolkingsomvang.

46 Deze conclusie betekent niet dat de armen armer worden. Uitgaande van een armoede grens van \$1,-per dag, neemt het aandeel van de wereldbevolking dat van dit bedrag moet rondkomen af van 54.8% in 1950 tot 23.7% in 1992 (F. Bourguignon en C. Morrison, 2002, op.cit., tabel 1, gemeten in \$-1985, PPP).

47 Bron: S. Fischer (2003), Globalization and its Challenges, *American Economic Review*, Vol.93, blz.1-30, zie voor een statistische analyse, X. Sala-I-Martin (2002), *The Myth of Exploding Income Inequality in Europe and the World*, in: H. Kierzkowski, op.cit.

Wat betreft de inkomensongelijkheid binnen landen zijn het vooral de VS en het VK die hiervoor verantwoordelijk zijn. In andere OECD-landen is het beeld vergelijkbaar, maar uit het zich meer in de vorm van toegenomen werkloosheid van vooral de laagstgeschoolden op de arbeidsmarkt.⁴⁸

De recente anti-globaliserings discussie⁴⁹

Deze bevindingen brengen mij nu midden in de recente anti-globaliseringsdiscussie.⁵⁰ Grote delen van de wereld profiteren niet van de voordelen van globalisering, en de inkomensverdeling binnen landen wordt steeds ongelijker. De anti-globalisten zien een duidelijk verband met de toenemende globalisering. Voor een internationaal econoom is de discussie zeer interessant omdat de vooraanstaande vakgenoten elkaar in de haren vliegen over de vraag welk theorema in welke situatie mag worden toegepast.⁵¹ Met enige zelfoverschatting kan ik zeggen dat ik het antwoord weet. Dat wil zeggen ik ken het artikel waar het antwoord in staat: Jones (1965).⁵² Dit artikel is niet alleen onder studenten berucht vanwege de introductie van de Jones-algebra, maar laat ook zien dat de invloed van globalisering in principe langs verschillende wegen tegelijkertijd kan plaatsvinden. Hij laat zien dat de gevolgen van meer internationale handel op lonen ons langs drie wegen voeren: via prijzen, via hoeveelheden en via technologische veranderingen. Ik beperk mij hier tot de effecten op de ontwikkelde landen en niet zozeer de ontwikkelingslanden. Voor de arme landen is de boodschap immers eenvoudiger: volg het Chinese en Indiase voorbeeld – open de grenzen!

PRIJZEN

Het eerste kanaal gaat via de invloed van invoerprijzen op de binnenlandse inkomensverdeling (het Stolper-Samuelson theorema). Door extra concurrentie vanuit, bijvoorbeeld, lage-lonenlanden gaan de prijzen van goederen – in sectoren die vergelijkbare producten maken – omlaag, en verschuift de vraag in de richting van deze lage-lonenlanden. De vraag naar arbeid in deze met de invoer concurrerende sector neemt hierdoor af. In de OECD-landen treft dat overwegend laaggeschoolde arbeid, door de verschuiving in de relatieve vraag neemt de vraag naar hooggeschoolde arbeid toe. Uiteraard heeft dat gevolgen voor de binnenlandse inkomensverdeling. Onderzoek naar deze relatie is zeer uitgebreid, maar een representatieve uitkomst is de volgende.

48 De literatuur is inmiddels zeer omvangrijk; zie bijvoorbeeld R.Z. Lawrence (1996), *Single World, Divided Nations? International Trade and OECD Labor Markets*, OECD, Paris of P.H. Lindert en J.G. Williamson, (2003), op.cit., en voor iemand die zich over de inkomensongelijkheid in de VS erg boos maakt, P. Krugman (2001), *Fuzzy Math*, Norton, New York. Een inventarisatie van de anti-globaliseringsbeweging is te vinden in K.A. Elliott, D. Kar en J.D. Richardson (2004), *Assessing Globalization's Critics: Talkers are No good Doers?* in: R.E. Baldwin en L.A. Winters (eds.), *Challenges to Globalization*, NBER-University of Chicago Press, Chicago.

Land	Binnenlandse Prijs	Invoerprijs
VS (1980-1989)		
Gewogen met:		
Hooggeschoolde arbeid	33.1	26.0
Laaggeschoolde arbeid	32.3	28.1
Japan (1980-1990)		
Gewogen met:		
Hooggeschoolde arbeid	-5.6	-18.2
Laaggeschoolde arbeid	-3.9	-17.3
Duitsland (1980-1990)		
Gewogen met:		
Hooggeschoolde arbeid	24.0	15.2
Laaggeschoolde arbeid	26.0	17.1

Tabel 5. Gemiddelde procentuele prijsverandering in de industrie, gewogen naar arbeidstype⁵³

In tabel 5 worden gewogen prijsveranderingen in de totale industrie vermeld. Hierbij heeft men industrieën op twee of drie digit-niveaus gemeten - het basismateriaal is dus zeer gedesaggregeerd. Als handel langs deze weg invloed heeft dan verwachten wij dat de invoer-prijsveranderingen in industrieën met een relatief groot aandeel laaggeschoolde arbeiders minder groot is (of meer daalt) dan in industrieën met een relatief groot aandeel hooggeschoolde arbeiders, immers concurrentie uit lage lonen landen dwingt een prijsreductie af. Als wij naar de VS kijken zien wij dat dit niet het geval is. De prijzen in industrieën met relatief veel laaggeschoolde arbeid stijgen juist. Voor Japan en Duitsland zien wij een vergelijkbaar resultaat. Dit betekent dat wij in industrieën met relatief de meeste laaggeschoolde arbeid juist de grootste invoerprijsstijging zien (of de laagste daling).

- 49 Zie bijvoorbeeld R.Z. Lawrence. (1996), op.cit. of de World Bank (2002), *Globalization, Growth and Poverty*, Oxford University Press, Oxford.
- 50 Deze discussie lijkt ook een U-vormig verloop te hebben. In perioden waarin de handel sterk toeneemt laten anti-globalisten hun stem het duidelijkst horen: in de 19de eeuw gaf Karl Marx soortgelijke argumenten als tegenwoordig Naomi Klein, zie P.Segerstrom (2003), Naomi Klein and the Anti-Globalization Movement, *CEPR Working Paper*, No. 4141, London. Anti-globalisten wijzen voor ondersteuning van hun standpunt vaak naar het werk van Nobelprijs winnaar Joseph Stiglitz (2002), *Globalization and its discontents*, Norton, New York, maar dit boek gaat meer over het beleid van de wereldbank en het IMF dan over globalisering.
- 51 Zie, P.R. Krugman (2000), Technology, trade and factor prices, *Journal of International Economics*, Vol. 50, blz 51-71, en E.E. Leamer (2000), What is the use of factor contents? *Journal of International Economics*, Vol. 50, blz. 17-49.
- 52 Zie R.W. Jones (1965), The Structure of Simple General Equilibrium Models, *The Journal of Political Economy*, Vol.LXXIII, blz.557-572.
- 53 Bron: R.Z. Lawrence en M. Slaughter (1993), International Trade and American Wages in the 1980s: Giant Sucking Sound or Small Hiccup? *Brookings Papers on Economic Activity*, Microeconomics, blz. 161-226, en R.Z. Lawrence (1994), Trade, Multinationals, and Labor, NBER Working paper, No. 4836, Cambridge, Mass.

DE HOEVEELHEDEN

De tweede weg waarlangs meer handel invloed heeft op de binnenlandse economie loopt via hoeveelheden. Dit staat bekend als de factor content methode. De idee hierachter is de volgende. Men vergelijkt de actuele situatie met een hypothetische waarbij er geen handel zou bestaan: alles wat wordt geïmporteerd wordt dan in denkbeeldige zin zelf gemaakt, en alles wat wordt geëxporteerd vervalst. In deze hypothetische situatie is er meer werk in de invoerindustrie, en minder in de uitvoerindustrie. Door de hoeveelheden benodigde arbeid in beide situaties met elkaar te vergelijken krijgt men een indruk van de invloed van handel op de vraag naar arbeid. Tabel 6 laat zien dat zowel voor de VS als voor alle ontwikkelde landen het effect negatief lijkt: meer handel vermindert de vraag naar laag-gechoolde arbeid.

	VS	Alle Ontwikkelde landen
Alle arbeid	-5.7	-10.8
Geschoolde arbeid	-4.3	0.3
Ongeschoolde arbeid	-6.2	-21.5
Saldo Ongeschoold/Geschoold	-1.9	-21.8

Tabel 6. Het effect van handel op de vraag naar arbeid d.m.v. de Factor Content methode, 1980 (procentueel verschil t.o.v. de situatie zonder handel)⁵⁴

Op het eerste gezicht lijken studies als deze overtuigend maar ook hier doemen empirische problemen op, en studies als deze staan bloot aan heftige kritiek.⁵⁵ Door op een andere manier naar dit probleem te kijken ontstaat het beeld dat ook hier de invloed van handel niet groot kan zijn. Als het handelsmodel werkt moeten er relatief grote verschuivingen in werkgelegenheid zijn waar te nemen tussen industrieën, in plaats van binnen industrieën. Immers, de met de invoerconcurrerende sector wordt minder winstgevend door concurrentie met lage-lonenlanden, terwijl de exportindustrie relatief winstgevender wordt. Onderzoek laat echter zien dat de grootste veranderingen in werkgelegenheid plaatsvinden binnen industrieën in plaats van tussen industrieën.⁵⁶ Het gecombineerde resultaat van de invloed via prijzen en via hoeveelheden heeft onder economen de mening versterkt dat internationale handel niet de hoofdoorzaak is van de moeilijke positie van de laagst-gechoolden op de arbeidsmarkt in de ontwikkelde landen.⁵⁷ Wat dan wel? Jones (1965) geeft hier een mogelijke richting aan: technologische veranderingen.

54 Bron: A. Wood (1995), How Trade Hurt Unskilled Workers, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.9, blz.57-80, tabel 1.

55 De belangrijkste kritiek is dat men in beide situaties met vaste input-output coëfficiënten werkt (en dus geen rekening houdt met verschillen in techniek in beide situaties), men geen rekening houdt met substitutie processen omdat de prijzen in beide situaties niet gelijk zijn, en men de actuele situatie vergelijkt met de extreme situatie van autarkie. Recentelijk is deze methode aan een nader onderzoek onderworpen i.v.m. het probleem van de "missing trade", D.Trefler (1995), The Case of Missing Trade and other Mysteries, *American Economic Review*, Vol. 85, blz. 1029-1046.

TECHNOLOGIE

Dat technologie belangrijker is dan handel is krachtig naar voren gebracht door Krugman en Lawrence.⁵⁸ Tabel 7 geeft deze discussie fraai weer.

	Industrie		Diensten	
	A	B	C	D
Procentuele verandering, 1979-90				
Totale werkgelegenheid	11.2	-14.2	39.2	23.7
Hooggeschoold	34.1	10.5	59.2	47.4
Laaggeschoold	-17.5	-20.0	15.5	10.2
Relatieve lonen:				
Hoog/laaggeschoold (in %)				
1979	138.1	143.7	132.9	132.1
1990	158.4	156.9	153.8	145.7
Netto export naar ontwikkelingslanden (% toegevoegde waarde)				
1979	5.3	-5.3	0.2	0.0
1990	2.5	-14.0	0.2	0.0

Tabel 7. Invoer en uitvoersectoren in de VS met elkaar vergeleken, 1979-1990⁵⁹

A. Export sector (intensief in hooggeschoolde arbeid), B. invoer sector (intensief in laaggeschoolde arbeid), C. verhandelbare diensten, D. Niet verhandelbare diensten.

In deze tabel wordt de dienstensector vergeleken met de industrie. De boodschap uit de tabel is tweeledig. Allereerst zijn de verschuivingen in de industrie consistent met de handelstheorie: in de industrie verschuift arbeid in de richting van de exportsector, en de verhandelbare diensten sector groeit harder dan de niet-verhandelbare diensten sector. Ook stijgen de lonen van hooggeschoolde arbeid meer dan van laaggeschoolde arbeid, hetgeen eveneens in overeenstemming is met de standaard handelstheorie.

56 Bron: A.B. Bernard en J.B. Jensen (1997), Exporters, Skill Upgrading, and the Wage Gap, *Journal of International Economics*, Vol.42, blz. 3-32.

57 Deze conclusie komt overeen met wat bekend staat als de Krugman kritiek: invoer prijzen en handels volumina veranderen te weinig en/of zijn niet groot genoeg om de grote veranderingen in inkomensverdeling te verklaren. De invoer uit lage-lonenlanden bedraagt slechts zo'n 2% van het BBP van de EU of de VS: P.R. Krugman (1995), Growing World Trade: Causes and Consequences, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, blz. 237-377.

58 Zie bijvoorbeeld P.R. Krugman en R.Z. Lawrence (1994), Trade, Jobs and Wages, *Scientific American*, April, blz. 22-27.

59 Bron: J.D. Sachs en H.J. Shatz (1996), U.S. Trade with Developing Countries and Wage Inequality, *American Economic Review-Papers and Proceedings*, Vol. 86, blz. 234-239, tabellen 1 en 2.

In de tabel zit echter iets verstopt wat niet in overeenstemming is met de handelstheorie. De lonen van de laagst geschoolden dalen ten opzichte van de hooggeschoolden. De standaard handelstheorie voorspelt dan dat door meer specialisatie een substitutieproces opgang komt waarbij hooggeschoolden vervangen worden door laaggeschoolden. Dit is niet het geval: in alle industrieën neemt men meer in plaats van minder hooggeschoolden in dienst. Blijkbaar zijn er andere factoren die de vraag naar hooggeschoolden stimuleren. De verandering in het productieproces door de ICT-revolutie is hier een voor de hand liggende kandidaat: de benodigde arbeid moet steeds meer hooggeschoold zijn.⁶⁰ Tabel 8 geeft inzicht in wat er veranderd zou kunnen zijn door technologische veranderingen. De arbeidsproductiviteit in de industrie neemt toe door technologische veranderingen. Dat laaggeschoolden het moeilijk hebben op de arbeidsmarkt in OECD landen komt dan niet zozeer door zwakte, waarbij men de concurrentie met lage lonen landen niet aankan, maar door kracht waarbij er snelle technologische veranderingen plaatsvinden, waarbij men meer maakt met minder mensen. De uitstoot van arbeid is goed te verklaren door te wijzen op autonome technologische vooruitgang.

	1979-1990		1990-1995		1995-2001	
	EU-15	VS	EU-15	VS	EU-15	VS
Totale Economie	2.3	1.2	2.4	1.1	1.8	2.2
Industrie	3.5	3.2	4.0	3.7	2.9	3.6
Diensten	1.3	0.6	1.6	0.5	1.4	2.3
Overig	3.4	1.7	3.2	0.8	2.1	0.2

Tabel 8. Veranderingen in arbeidsproductiviteit, 1979-2000⁶¹

Wat is onze conclusie tot op dit moment? Handel heeft wel degelijk invloed op de ongelijkheid in de ontwikkelde landen, maar deze invloed is beperkt. Autonome binnenlandse technologische vooruitgang is een belangrijker oorzaak van deze ontwikkelingen. Betekent deze conclusie nu dat handel een te verwaarlozen invloed heeft op interne ontwikkelingen van landen. Geenszins, althans dat is de stelling die ik hier verdedig.

60 Zie: S. Brakman en A. van Witteloostuijn (2001), op.cit. Ook voor andere landen kan men soortgelijke conclusies trekken, zie, bijvoorbeeld, D.A.G. Draper en A.J.G. Manders (1997), Structural Change in the Demand for Labor, *De Economist*, Vol.145, blz. 521-546.

61 Bron: Groningen Growth and Development Centre, 60-Industry Database, March 2004, <http://www.ggdcc.net>. Arbeidsproductiviteit is gedefinieerd als de toegevoegde waarde (constante prijzen) per gewerkt uur.

FRAGMENTATIE

Steeds meer blijkt dat bedrijven op grootschalige wijze hun productieproces internationaal aan het herorganiseren zijn. Niet alleen neemt het belang van multinationale ondernemingen toe, hetgeen betekent dat een steeds groter deel van het BBP onder toezicht van buitenlandse ondernemingen wordt geproduceerd, zoals in tabel 9 wordt geïllustreerd, maar ook komt de rol van technologische veranderingen in een ander daglicht te staan.

Land	1989	1999
Australie	18.7 (4.9)	10.8 (4.7)
Canada	14.5 (9.5)	14.4 (10.0)
Frankrijk	12.0 (2.3)	15.0 (2.6)
Duitsland	9.3 (3.0)	12.0 (2.9)
Italië	12.7 (1.9)	15.0 (2.0)
Japan	1.0 (0.5)	1.7 (0.7)
Nederland	21.4 (5.8)	17.7 (4.5)
Zweden	12.2 (1.2)	19.6 (2.6)
Zwitserland	12.3 (2.9)	10.3 (3.3)
VK	14.7 (6.2)	14.9 (7.0)
VS	4.1	5.6

Tabel 9. Het belang van buitenlandse bedrijven in een aantal landen (output in % BBP, tussen haakjes aandeel VS)⁶²

Uit de tabel blijkt dat een steeds groter deel van het BBP wordt geproduceerd onder verantwoordelijkheid van buitenlandse ondernemingen.

Achter deze cijfers gaat nog iets schuil. In het productieproces wordt niet alleen gebruik gemaakt van Kapitaal en Arbeid, zoals ik impliciet tot nu heb aangenomen, maar ook zogenaamde intermediaire leveringen. Dat wil zeggen dat bedrijven elkaars product als productiemiddel gebruiken. Een groot deel van deze intermediaire leveringen komt tegenwoordig uit het buitenland. Dit fenomeen staat bekend onder verschillende namen, fragmentatie, *outsourcing*, *offshoring*, *slicing-up-the-value-chain*, of *processing trade*. De essentie hiervan is dat delen van het productieproces worden overgeheveld naar andere landen. De cijfers in tabel 10 laten zien dat dit type handel steeds belangrijker wordt. China speelt in deze een grote rol.

62 Bron: W.J. Jansen en A.C.J. Stokman (2004), Foreign Direct Investment and International Business Cycle Comovement, DNB, Internal Report, tabel 2.

	1974	1984	1993
Canada	15.9	14.4	20.2
Japan	8.2	7.3	4.1
VK	13.4	19.0	21.6
VS	4.1	6.2	8.2

Tabel 10. Aandeel geïmporteerde intermediaire leveringen t.o.v. totale intermediaire leveringen in de industrie (in %)⁶³

Recente schattingen geven aan dat meer dan de helft van de Chinese uitvoer dit karakter heeft. Overigens zijn de eerste tekenen van insourcing ook al weer waargenomen. Het Japanse bedrijf Kenwood sloot onlangs een mini-disc fabriek in Maleisië, omdat men merkte dat lage lonen en een lage productiviteit nauw met elkaar samenhangen. Maar dit terzijde.

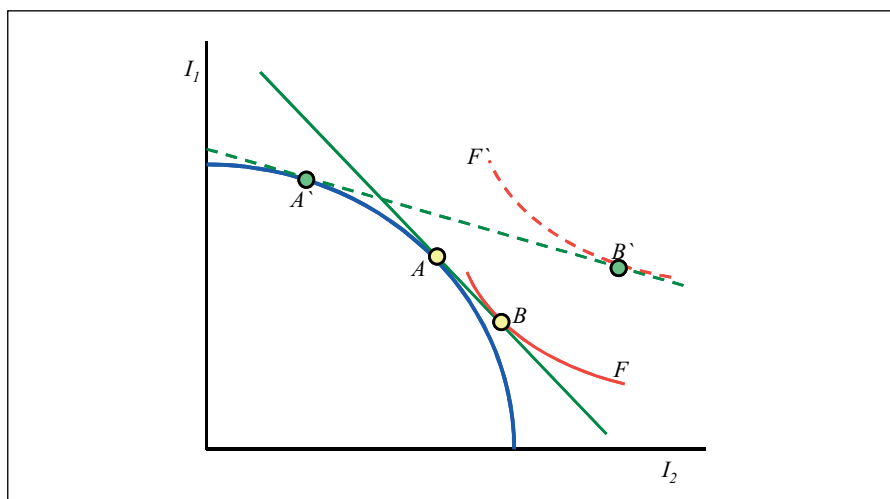
Wat zijn de effecten van deze veranderingen in het productieproces? De onderstaande figuur 9 laat dat voor een eenvoudig geval zien.⁶⁴ Het idee achter de figuur is dat bij de productie van eindproducten (F) twee intermediaire goederen nodig zijn, I_1 en I_2 . Bij de productie hiervan wordt gebruik gemaakt van kapitaal en twee soorten arbeid, hooggeschoolde en laaggeschoolde. Voor deze economie is de productiemogelijkheden curve voor beide intermediaire producten weergegeven, waarbij de punten A en B de uitgangssituatie weergegeven. Zoals getekend wordt I_1 geëxporteerd en I_2 geïmporteerd. Als wij kunnen aannemen dat het geïmporteerde intermediaire product relatief intensief gebruik maakt van ongeschoolde arbeid is het interessant te kijken wat er gebeurt als de prijs van ongeschoolde arbeid (in het buitenland) afneemt. Hier wordt op een gestileerde manier weergegeven wat het effect is van toetreding van een land als China op de wereldmarkt. In de figuur betekent dit dat de binnenlandse productie verschuift in de richting van hooggeschoolde productie, punt A', terwijl de invoer van het intermediaire product dat intensief gebruik maakt van laaggeschoolde arbeid toeneemt. Uiteindelijk stijgt de productie van de iso-quant F naar de iso-quant F' (raakpunten respectievelijk B en B'). Welke conclusies kunnen wij nu trekken op basis van deze figuur?

Allereerst dat outsourcing of fragmentatie de welvaart doet stijgen. In dit geval is meer ook beter en punt B' representeert een hoger productieniveau dan punt B. Maar wat betekent deze analyse voor het loon van laaggeschoolde ten opzichte van hooggeschoolde arbeid. Onder niet al te stringente aannamen, bijvoorbeeld dat er geen al te groot verschil is in de kapitaalintensiteit tussen beide sectoren, gaan de laaggeschoolden erop achteruit.

63 Bron; R.C. Feenstra en G.H. Hanson (2001), Global Production Sharing and Rising Inequality: A Survey of Trade and Wages, *NBER Working Paper*, No. 8372, Cambridge Mass.

64 Zie R.C. Feenstra en G.H. Hanson (2001), op.cit.

Eigenlijk hebben wij het hier weer over het Stolper-Samuelson effect, maar dan wat ingewikkelder.⁶⁵

Figuur 9. Het effect van fragmentatie op binnenlandse inkomensverdeling

Wij kunnen nu een belangrijke conclusie trekken. In kwalitatieve zin is dit model niet langer te onderscheiden van een model waarin sprake is van zogenaamde skilled-biased-technological change, waar eerder al sprake van was (de behoefte aan laaggeschoolde arbeid nam af doordat zij overbodig werden).⁶⁶ Wij kunnen nu de gegevens uit tabel 5 opnieuw bekijken maar met andere ogen. Wat wij nu zouden moeten doen is niet de prijsverandering in een kolom vergelijken – waarbij de invoerprijs in industrieën met relatief veel ongeschoolde arbeid stijgt ten opzichte van industrieën waar relatief veel geschoolden werkzaam zijn – maar juist tussen de kolommen zelf! Goederen die in het binnenland worden verkocht zijn niet dezelfde die geïmporteerd worden: een kleuren TV is iets anders dan een beeldscherm. Tabel 5 laat nu ook een andere conclusie toe: de prijzen van de geïmporteerde (intermediaire) goederen stijgen minder dan de binnenlandse prijzen, hetgeen in overeenstemming is met outsourcing. Ook de technologische vooruitgang valt nu in een ander daglicht. Door outsourcing blijft het relatief hoogwaardige deel van het productieproces in eigen land. Hierdoor stijgt op zichzelf de arbeidsproductiviteit in de

65 Het probleem dat hier wordt aangeduid is het volgende. In het model hebben wij drie productiefactoren, kapitaal en twee soorten arbeid, en twee intermediaire goederen elk met een eigen prijs. De prijs van de intermediaire goederen is samengesteld uit drie kostencomponenten. Een prijsverandering van een van beide intermediaire goederen correspondeert derhalve niet met een eenduidige verandering van de prijzen van de productiefactoren. Vandaar dat extra veronderstellingen noodzakelijk zijn.

66 Het model kan worden weergegeven in termen van zogenaamde Lerner diagrammen: met behulp van deze techniek kan eenvoudig worden aangetoond dat prijsveranderingen en *skilled biased technological change* in kwalitatieve zin hetzelfde effect op de relatieve prijzen van de productiefactoren hebben.

industrie, omdat het laagwaardige deel wordt verplaatst naar het buitenland. Ook dit is in overeenstemming met het verhaal van outsourcing. Deze conclusie is opmerkelijk, omdat het de consensus aantast dat het vooral binnenlandse ontwikkelingen zijn en niet globalisering dat de oorzaak is van verschuivingen op de arbeidsmarkt. Het buitenland is dus wel degelijk een *suspect*, maar niet de *usual suspect*. De relatie tussen binnen- en buitenland is ingewikkeld en de gebruikelijke conclusie dat meer onderzoek nodig is ook hier weer op zijn plaats.

WAAR STAAN WIJ OP DIT MOMENT?

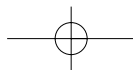
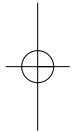
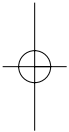
In deze oratie heb ik een wijd uitwaaiend beeld geschetst van globalisering. Globalisering begon al heel vroeg in de historie, maar voor economen pas relatief laat. De effecten hiervan staan op dit moment volop in discussie. Ik heb in deze lezing aangegeven dat er nog veel losse einden zijn en dat alle effecten nog niet volledig in kaart zijn gebracht. Een paar conclusies zijn echter wel te trekken.

In de eerste plaats heeft macro economisch meer openheid alleen maar positieve welvaartseffecten. De groei wordt door globalisering gestimuleerd en de allerarmsten profiteren hiervan: sterker nog zonder openheid zal het wat betreft de armoedebestrijding nooit goed komen als de grenzen niet open gaan in de allerarmste landen. Zij die nog steeds twijfelen moeten deze oratie nog maar eens rustig nalezen.

Daarnaast is globalisering niet zonder problemen. Er zijn winnaars en verliezers. Opmerkelijk is dat dit theoretisch makkelijk is aan te tonen, maar empirisch erg lastig blijkt te zijn. Economen bevestigen hierbij hun reputatie. Vraag aan twee economen wat de oorzaak voor een probleem is en je krijgt ten minste drie tegenstrijdige antwoorden. In dit geval is het gelukkig wat minder slecht gesteld met de antwoorden, maar een eenduidig antwoord is niet voorhanden. De reden hiervoor is dat verschillende krachten op hetzelfde moment werkzaam zijn, waarbij de afzonderlijke onderdelen vaak niet goed van elkaar te onderscheiden zijn. Wij weten echter wel welke elementen belangrijk zijn (Jones, 1965). Wat de data ons laten zien is dat in eerste instantie de feiten in tegenspraak lijken met de voorspellingen van de traditionele handelstheorie; binnenlandse oorzaken lijken belangrijker te zijn om te verklaren wie wel en wie niet profiteert van de huidige economische ontwikkelingen. Houden wij echter rekening met uitbreidingen van de standaardtheorie, door toe te laten dat het productieproces op verschillende locaties kan plaatsvinden, in binnen- en buitenland, dan komt de invloed van globalisering met grote kracht naar voren. Cijfermateriaal dat eerst niet in overeenstemming leek te zijn met de grote invloed van globalisering blijkt met deze nieuwe bril op plotseling wel in overeenstemming te zijn.

Misschien heeft u tot nog toe een overzicht van het reilen en zeilen binnen het vakgebied gemist, maar dat berust op een misverstand. Mijn discussie over de invloed van fragmentatie van het productieproces op de economie brengt ons tot aan de laatste roerselen binnen het vakgebied van de internationale economie. Niet geheel toevallig is dit precies het onderwerp waar ik op dit moment mee bezig ben.⁶⁷ De benaming van de vakgroep waar ik werkzaam ben, International Economics and Business kan derhalve, achteraf gezien, niet gelukkiger zijn gekozen.

67 Zie: S. Brakman, H. Garretsen, C. van Marrewijk, en A. van Witteloostuijn, (2004), op.cit.

Dankwoord

Gaarne wil ik het bestuur van de stichting Groninger Universiteitsfonds bedanken voor het instellen van de leerstoel globalisering aan de faculteit der economische wetenschappen van deze universiteit. Daarbij ben ik ook het bestuur van de faculteit erkentelijk voor het feit dat zij mij heeft voorgedragen voor deze leerstoel

Arjen van Witteloostuijn ben ik vooral veel dank verschuldigd voor zijn inzet om mij op deze leerstoel te benoemen. Ik hoop je met deze oratie overtuigd te hebben dat internationale economie en international business (dit laat zich moeilijk vertalen) wel degelijk tot hetzelfde vakgebied behoren.

Collega's van de Rijksuniversiteit Groningen, alhoewel ik nog steeds het jongste lid ben van de voormalige sectie Internationale Economische Betrekkingen – en ik hoop dat het bestuur van de FEW zich deze opmerking aantrekt – heb ik in vele hoedanigheden deel uitgemaakt van de vakgroep Algemene Economie, en later de vakgroep IE&B en bij deze wil ik jullie bedanken voor de nu al vele jaren durende prettige samenwerking. Vooral in de beginperiode heeft Catrinus (Jepma), mij laten zien dat er geen betere werkplek is dan de universiteit.

Collega's van het Centrum voor Duitsland-Studies. Bij een vorige gelegenheid heb ik jullie uitvoerig bedankt voor de prettige samenwerking. Dezelfde woorden zijn gelukkig nog steeds van toepassing.⁶⁸

Charles (van Marrewijk) en Harry (Garretsen)⁶⁹, wij hebben zolangzamer hand al vele keren opgemerkt dat wij uitstekend samenwerken. Geografie blijkt bij deze samenwerking op allerlei manieren een grote rol te spelen. Ook nu weer zijn wij op zoek om de samenwerking op een aantrekkelijk locatie verder te intensiveren. De eerste stappen om dat weer te doen zijn reeds gezet.

Lieve Marijke, Kees, ouders, familie en schoonfamilie. Ik hoop dat ik jullie enigszins duidelijk heb kunnen maken dat behalve Duitsland, het thema van mijn eerste oratie, de wereld uit meer landen bestaat. Het gunstige effect van oraties is in ieder geval dat ik sinds de eerste niet meer ben gevraagd mijn mening te geven over de hypotheekrente.

Kees, dit was weer zo'n saai verhaal, maar Charles kan je zometeen uitleggen wat de leukste Nintendo spelletjes zijn om volgende week mee te nemen naar Parijs.

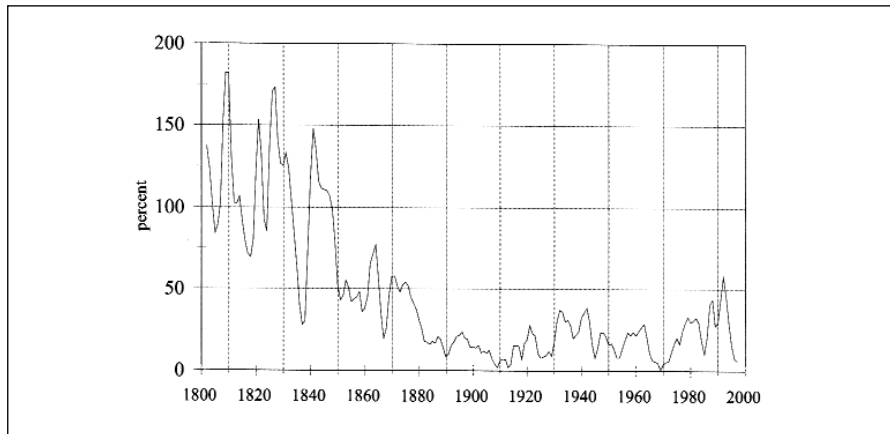
68 Oratie in het kader van de leerstoel Duitslandkunde aan de faculteit der Managementwetenschappen van de KUN, 17 oktober 2003.

69 En bij deze wil ik jullie – en Ger Lanjouw - bedanken voor commentaar op een eerdere versie van deze oratie.

70 Bron: K.H. O'Rourke (2002), op.cit., in %, absolute waarde, 3 jaars voortschrijdend gemiddelde.
71 Bron: R. Chiswick en T.J. Hatton (2003), op.cit.

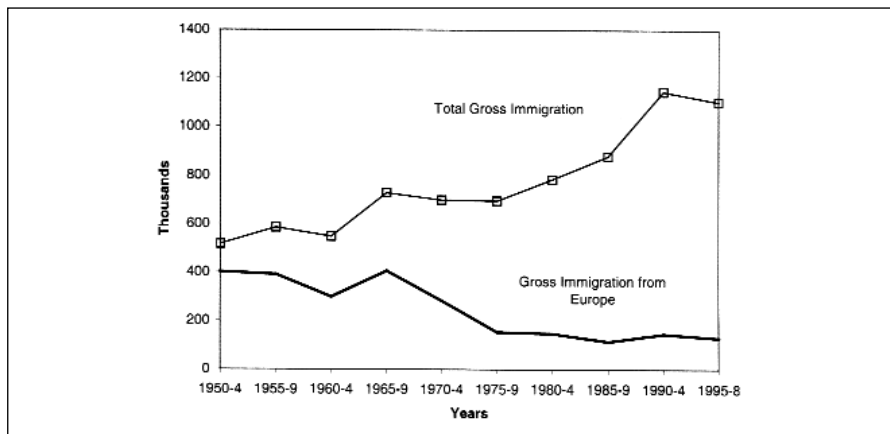
Appendix

Figuur 1A laat zien dat de transport revolutie in de 19de eeuw de prijskloof aanzienlijk deed slinken, maar dat deze daling zich veel minder duidelijk voortzet in de 20ste eeuw. Andere producten laten een soortgelijk beeld zien.

Figuur 1A. Tarwe prijskloof tussen de VS en het VK⁷⁰

Figuur 3a in de hoofdtekst laat zien dat emigratie vanuit Europa, voornamelijk in de richting van de VS, voor de eerste wereldoorlog een hoogtepunt bereikte. Figuur 2A laat zien dat vergelijkbare migratiestromen na de tweede wereldoorlog dit niveau niet meer bereikten.

Figuur 2A. Immigratie naar de VS, Canada, Australië, en Nieuw Zeeland, 1950-1998 (jaarlijkse gemiddelden)⁷¹

